

УДК 351:331.522.4

*Жанна Дерій, Сергій Скиба***ВПЛИВ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ НА ПРОЦЕСИ
ФУНКЦІОНУВАННЯ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ***Жанна Дерей, Сергей Скиба***ВЛИЯНИЕ МЕХАНИЗМОВ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ
НА ПРОЦЕССЫ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА***Zhanna Derii, Serhii Skyba***INFLUENCE OF THE MECHANISMS OF STATE REGULATION
ON THE PROCESS OF FUNCTIONING OF HUMAN POTENTIAL**

Сучасна політика не враховує необхідності модернізації економічної системи, тому виникає потреба у зміні механізмів та інструментарію впливу на розвиток людського потенціалу. Визначено необхідність державного регулювання процесу відтворення людського потенціалу в Україні, запропоновано механізм такого регулювання, розглянуто його структуру та основні елементи. Обґрунтовано теоретико-методологічні та практичні засади формування людського потенціалу в країні. Проаналізовано підходи до визначення структури механізму державного регулювання розвитку людського потенціалу, розгорнуто описані функції, принципи, методи й інструменти державного регулювання розвитку людського потенціалу. Запропоновано напрямки вдосконалення механізмів державного регулювання розвитку людського потенціалу в Україні.

Ключові слова: людський потенціал, державне регулювання, функціонування людського потенціалу, відтворення, механізми.

Рис.: 4. Табл.: 1. Бібл.: 22.

Современная политика не учитывает необходимости модернизации экономической системы, поэтому возникает потребность в изменении механизмов и инструментария воздействия на развитие человеческого потенциала. Определена необходимость государственного регулирования процесса воспроизводства человеческого потенциала в Украине, предложен механизм такого регулирования, рассмотрены его структура и основные элементы. Обоснованы теоретико-методологические и практические основы формирования человеческого потенциала в стране. Проанализированы подходы к определению структуры механизма государственного регулирования развития человеческого потенциала, развернуто описаны функции, принципы, методы и инструменты государственного регулирования развития человеческого потенциала. Предложены направления совершенствования механизмов государственного регулирования развития человеческого потенциала в Украине.

Ключевые слова: человеческий потенциал, государственное регулирование, функционирование человеческого потенциала, воспроизводство, механизмы.

Рис.: 4. Табл.: 1. Библ.: 22.

Current social policy does not consider the necessity of improvement of economic system. Therefore, the requirement that still emerges is to change the mechanisms and instrumentality of influence on human potential development. The article includes exploration of the necessity of state regulation of human potential renewal process in Ukraine and introduction of mechanism of such regulation, and description of its structure and components. In the article grounded theoretical and methodological and practical principles of forming of human potential in a country. Is analysed near determination of structure of mechanism of government control of development of human potential, the unfolded description functions, principles, methods and instruments of government control of development of human potential is given. Directions of improvement of mechanisms of government control of development of human potential are offered in Ukraine. Outlined basic problems of forming of domestic human potential are on the way of modernization transformations to the country.

Key words: human potential, government regulation, functioning human, reproduction, mechanisms.

Fig.: 4. Tabl.: 1. Bibl.: 22.

JEL Classification: H 11

Постановка проблеми. Людський потенціал відтворюється в різних сферах суспільної життєдіяльності: у сфері сімейних відносин, відносин сім'ї і дитячих дошкільних установ, відносин дітей, підлітків, сім'ї та шкільних установ, відносин молоді і середніх та вищих навчальних закладів, відносин соціальних спільнот і різних виробничих підприємств і підприємств, що надають послуги, а також засобів масової інформації тощо.

Витоки багатьох специфічних особливостей людських активів полягають у тому, що в сучасній економіці відносини з приводу створення та використання людського потенціалу є дуже диференційованими і диверсифікованими. У сучасних умовах суб'єкти й об'єкти цього специфічного виду суспільного відтворення є виключно комплексними і багатоплановими. Величезні внески у розвиток людського потенціалу здійснюються не тільки у межах сім'ї, але й корпораціями, державами, недержавними структурами тощо. Як результат, ми отримуємо специфічний, дуже ризиковий з позицій ліквідності та

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

окупності актив, право власності на який є розмитим між різноманітним індивідуумів та інституційних структур, які беруть участь у його відтворенні. Водночас, залишаються не достатньо зрозумілими питання використання інституційних механізмів державного впливу на процеси накопичення, функціонування та розвитку людського потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання людського потенціалу почали розглядатись у межах теорій людського розвитку започаткованих інституціоналістами ще в 70-80-і рр. ХХ ст. у роботах Г. Беккера, М. Фрідмена, Т. Шульца, С. Фішера. В Україні методологічні питання людського розвитку, відтворення та використання людських ресурсів досліджували такі провідні вчені, як В. Антонюк, С. Бандур, Д. Богиня, В. Брич, О. Грішнова, М. Долішній, Т. Заяць, А. Колот, В. Куценко, Е. Лібанова, Н. Ушенко, які нині мають значне коло послідовників. Але незважаючи на велику кількість робіт з цієї теми, вимагають уточнення аспекти державного впливу на процеси відтворення людського потенціалу в умовах сучасного розвитку суспільства та вимог модернізації.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Неоднозначність наслідків впливу на людський потенціал заходів державної політики у сфері освіти, охорони здоров'я, науки висувають завдання розроблення механізму державного регулювання його відтворення, оскільки держава є особливим інститутом, що справляє помітний вплив на людське становлення та розвиток людського потенціалу.

Мета статті полягає у характеристиці та вияві особливостей інституційних механізмів державного впливу на процеси накопичення, функціонування та розвитку людського потенціалу національної економіки.

Виклад основного матеріалу. Функціонуючий людський потенціал реально знаходиться не тільки у володінні свого носія, а й його сім'ї, а також контролюється як фірмою, на якій він зайнятий, профспілковими, благодійними, релігійними та іншими громадськими організаціями, що поширюють на нього свій вплив, так і державою, громадянином якої він є [1]. На рівні національної економіки процеси функціонування людського потенціалу доцільно вивчати як результат комплексної взаємодії трьох великих суб'єктів: домогосподарств, держави та підприємницького сектору (рис. 1).

Рис. 1. Людський потенціал національної економіки як результат вкладень макроекономічних суб'єктів
Джерело: побудовано авторами.

Відтворення людського потенціалу являє собою динамічний інвестиційний процес, який включає багато послідовних фаз: акумуляція вільних грошових коштів у потенційно-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

го «інвестора» (сім'я, індивід, роботодавець, держава); визначення «інвестором» конкретних ефективних напрямків вкладення коштів і забезпечення відповідних інституційних умов. Цим зумовлюється комплексність і регулярність процесу інвестування в людський потенціал з його орієнтацією на кінцеві результати. Необхідно враховувати і подальший процес, яким чином ці капіталовкладення «запрацюють», адже накопичуватися повинні не інвестиційні витрати, а знання, здібності, досвід, складові людського капіталу [2].

У межах домогосподарства основною формою інвестування у людський потенціал є інвестиції у дітей, а центральна роль у накопиченні людського потенціалу у дітей відводиться батькам. Рішення щодо обсягу та напрямів інвестицій приймаються ними на основі системи їх переконань, вподобань з урахуванням часових, бюджетних обмежень. Наприклад, у разі наявності у батьків більш високого рівня освіти й доходу, довгострокових та близьких взаємозв'язків зі своїми дітьми, невеликої кількості останніх, можна з більшим ступенем ймовірності очікувати зростання ефекту від вкладень у розрахунок на одну дитину.

Інвестиції у дітей тісно пов'язані з міжгенераційною та інтрагенераційною мобільністю. З одного боку, успадкований статок впливає на нерівність майбутніх поколінь, а класова позиція індивіда задається випадковістю народження: найчастіше класовою приналежністю батька, а в останні десятиліття гендерної лібералізації враховується ще і класова позиція матері [3]. З іншого боку, у сучасних суспільствах ключовим механізмом процесів соціальної стратифікації виступає освіта. Рівень досягнутої людиною освіти значною мірою визначає її статус зайнятості, соціальний клас, дохід, спосіб життя, стан здоров'я, вибір шлюбного партнера [4]. Тому інвестиції батьків в освіту дитини безпосередньо впливають на можливості висхідної інтрагенераційної мобільності. Таким чином, батьківська сім'я являє собою не тільки стартову соціальну позицію, точку відліку, але і ресурс, що зумовлює майбутні параметри професійно-класової та освітньої траєкторій руху індивіда у стратифікованому і диференційованому соціальному просторі [3].

На рівні підприємств відбувається неминуче включення людини у процеси адаптації до соціально-психологічного клімату організації, перепідготовки та підвищення кваліфікації, які потребують певних затрат часу, сил і засобів з боку не тільки індивідуума, але і виробничого колективу в цілому. Здійснення подібних витрат організацією одночасно фактично означає придбання нею певних правочинів на приріст людського потенціалу, що виникає в результаті цих процесів. У реальній господарській практиці це проявляється в тому, що керівництво фірми, як правило, має права і можливості накладати певні обмеження як на мобільність людського потенціалу – наприклад, укладаючи з працівником контракт на певний, часто досить тривалий термін часу, обумовлюючи певні умови пенсійного забезпечення чи обмежуючи, або, навпаки, стимулюючи його службове переміщення всередині організації, а також кар'єрний ріст [5].

Вигоди від розвитку людського потенціалу на рівні суб'єктів підприємницької діяльності не обмежуються прямим впливом на прибуток. Підприємці використовують ефект навчання для створення стратегічних зрушень, наприклад, впровадження нових форм організації роботи або системи гарантування якості [6]. Крім того, з погляду принципів фінансової звітності, еквівалентом людського потенціалу корпорації можуть виступати невлімовимі активи, такі як репутація, престиж, що реалізуються у відносинах із суспільством, формуючи її «соціальну ауру». По суті, це зовнішній ефект з боку системи виробничих відносин, що накладається на відтворення капіталу окремого господарюючого суб'єкта.

Водночас, людський потенціал, сформований завдяки досягнутому в суспільстві рівню культури й освіти, є не тільки і навіть не стільки індивідуальною, скільки суспільною субстанцією. Відтворення людського потенціалу не може повністю підпорядкову-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ватись ринковим регулятором. Одним з головних суб'єктів цих процесів, поряд з сім'єю – найважливішим спадковим каналом – є держава, як головний інститут соціального примусу. Вона здійснює вкладення колосальних ресурсів, сил і засобів у створення, заповнення та розвиток людського потенціалу країни [1, с. 190].

Хоча у кожній із сфер відтворення людського потенціалу історично вироблені і діють специфічні механізми управління формуванням тих або інших компонент потенціалу, в тих сферах, де можливий державний контроль за процесами формування потенціалу, його необхідно здійснювати. Саме держава може організувати роботу по надання сферам формування потенціалу (межі яких сьогодні досить невизначені) необхідних властивостей системи формування потенціалу соціальних спільнот [7].

Основні елементи державної соціальної політики формуються в областях «провалів ринка», оскільки останній, формально передбачаючи рівність у сфері комерційних трансакцій, не забезпечує рівності можливостей. Ринок, не обмежений неринковими інститутами перерозподілу, веде до необмеженого зростання економічної нерівності, допускаючи наявність великого диспаритету між доходами громадян. Тому держава покликана удосконалювати інституційну та соціальну структури суспільства відповідно до критеріїв, що засновані на цінностях, вироблених у історичному процесі відбору ідей через численні спроби та помилки, – цінностях, які, обмежуючи поточні вподобання, дозволяють мінімізувати помилки відносно майбутнього [8].

Таким чином, держава заповнює провали ринку, його нездатність повністю забезпечити відтворення людського потенціалу, виконує функції соціального гаранта і підтримання стабільності в суспільстві [9]. У результаті людина набуває права на мінімальний розмір оплати праці, допомогу в разі втрати роботи, гарантоване пенсійне забезпечення, інші соціальні блага. Одночасно вона несе обов'язки, зокрема, по службі у збройних силах, а також, найчастіше, відмовляється від деяких можливостей, наприклад, еміграції та роботи за кордоном. Прикладом використання суспільством прав власності на людський потенціал може служити система обов'язкового розподілу випускників вищих і середніх професійних навчальних закладів з обов'язковим відпрацюванням певного часу на призначених для цього міністерствами і відомствами підприємствах і організаціях народного господарства, яка діяла в централізованій, плановій економіці. Тим самим держава здійснювала розпорядчі функції на той людський потенціал, який був створений за її рахунок у системі середньої спеціальної та вищої освіти [1, с. 206].

А. Ю. Шевяков пов'язує розвиток соціально-економічних функцій у системі державного забезпечення розширеного відтворення людського потенціалу передусім із сукупністю інститутів розподілу. На його думку, удосконалення соціальної структури суспільства повинно відбуватися за принципом функціональної достатності, тобто прямі й організаційні дії держави повинні бути спрямовані на нормалізацію соціально-економічної нерівності, тобто на її наближення до соціально виправданої нерівності, оптимальної з погляду економічного зростання. В реалізацію цього принципу входить регулювання співвідношень між статусами ринкових і неринкових інститутів та усунення ненормальних ситуацій, коли оплата праці висококваліфікованої праці в неринкових сферах економіки виявляється не просто нижче оплати менш кваліфікованої праці у ринковому секторі, а недостатньою для ефективного функціонування системоутворюючих неринкових галузей [8, с. 39].

На наш погляд, така постановка питання є недостатньо обґрунтованою, оскільки суперечить власне концепції розвитку людського потенціалу, яка виходить з того, що «держава забезпечує не стільки рівність споживання, скільки рівність можливостей, перш за все у сфері освіти, задовольняє мінімум потреб у сфері охорони здоров'я, гарантує безпеку особистості, дотримання політичних і громадянських прав, а також несе відповідальність за створення умов, які сприяють зростанню й ефективному функціонуван-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ню системи» [10, с. 18]. При цьому «показник людського потенціалу слід розглядати як ваги, на яких слід зважувати різні політичні, економічні і соціальні акти» [11, с. 59].

Як приклад інституційного втілення концепції розвитку людського потенціалу можна навести Європейську соціальну модель, яка відображає спільний набір цінностей (збереження миру, верховенства права, солідарності, свободи, демократії, поваги до прав людини), що покликані забезпечити умови для економічного процвітання та соціальної справедливості [12, с. 3]. При цьому в державах Європейського Союзу створена така система бюджетного перерозподілу доходів, що дозволяє одночасно ефективно відображати пріоритети довгострокового розвитку суспільства та підтримувати на належному рівні процеси відтворення людського потенціалу. Зокрема, величина середньої мінімальної реальної зарплати за годину у країнах ЄС несуттєво відрізняється від аналогічних показників США та Японії (табл.).

Таблиця

Окремі соціальні показники розвинених країн світу та України, 2014 р.

Показники	ЄС	США	Японія
Державні витрати соціального спрямування, % від ВВП у тому числі:			
– на соціальний захист пенсіонерів;	28,6 ²⁰¹² р.	19,2	23,1 ²⁰¹¹ р.
– пенсії у зв'язку з втратою годувальника;	8,4 ²⁰¹¹ р.	6,0 ²⁰¹¹ р.	8,9 ²⁰¹¹ р.
– пенсії по інвалідності;	1,2 ²⁰¹¹ р.	0,7 ²⁰¹¹ р.	1,4 ²⁰¹¹ р.
– виплати у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності	0,09 ²⁰¹¹ р.	0,04 ²⁰¹¹ р.	0,1 ²⁰¹¹ р.
Фінансування державних програм на ринку праці, % від ВВП:			
– активні заходи;	0,7 ²⁰¹³ р.	0,11 ²⁰¹³ р.	0,16 ²⁰¹³ р.
– пасивні заходи	1,1 ²⁰¹³ р.	0,24 ²⁰¹³ р.	0,31 ²⁰¹³ р.
Питома вага видатків на освіту, % від державних видатків	11,2 ²⁰¹³ р.	16 ²⁰¹³ р.	8,5 ²⁰¹³ р.
Середньорічна заробітна плата, за ПКС, дол США	38131	57139	35672
Середньогодинна мінімальна реальна заробітна плата, за ПКС, дол США	7,7	7,3	7,3

Джерело: [13].

Той факт, що проблема розширеного відтворення людського потенціалу залишається у центрі уваги ЄС, незважаючи на кризові явища, підтверджується положеннями Стратегії «Європа-2020». Ключові цілі Стратегії та відповідні ініціативи з їх реалізації має пряме чи опосередковане відношення до людського розвитку, формуючи сприятливе соціально-економічне, екологічне середовище для розвитку усіх компонент людського потенціалу (рис. 2).

Отже, в основу європейського механізму регулювання процесів функціонування людського потенціалу покладена не просто підтримка системи інститутів, що визначають мотивацію економічної та соціальної поведінки, форму соціально-економічної стратифікації суспільства, пропорції між доходами різних соціально-професійних груп та масштаби соціальної нерівності [8, с.36], а створення середовища креативної співпраці між бізнесом, неурядовим сектором та індивідуумами з метою забезпечення сталого майбутнього.

Водночас, залишаються недостатньо зрозумілими питання використання інституційних механізмів державного впливу на процеси накопичення, функціонування та розвитку людського потенціалу. У найбільш абстрактному плані це можна сформулювати таким чином. Вітальний потенціал як енергетичну складову можна співвідносити з роботою, яка здійснена природою з «конструювання» індивіда, що в економічному сенсі виражається як початкова вартість людини [15, с. 100]. Оскільки його початкова вартість не відома у принципі і перебуває під впливом етнічних архетипів, генетичних особливостей, способу життя батьків та ін., прямий вплив з боку інститутів держави є неможливим, однак опосередковано можна досягнути певних коригувань у якісних та кількісних характеристиках вітального потенціалу через тривалий вплив на систему

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

пріоритетів соціуму. Крім того, зважаючи, що вітальний потенціал зменшується протягом життя через фізіологічне старіння, його частина акумулюється у соціальному й духовному потенціалах та у конструйованих суспільних зв'язках [15, с. 104]. Таким чином, завданням державного регулювання буде підтримка високого рівня вітального потенціалу якомога більш тривалий термін та стимулювання процесів його ефективної трансформації (без шкоди вітальному компоненту) у соціальний та духовний потенціал.

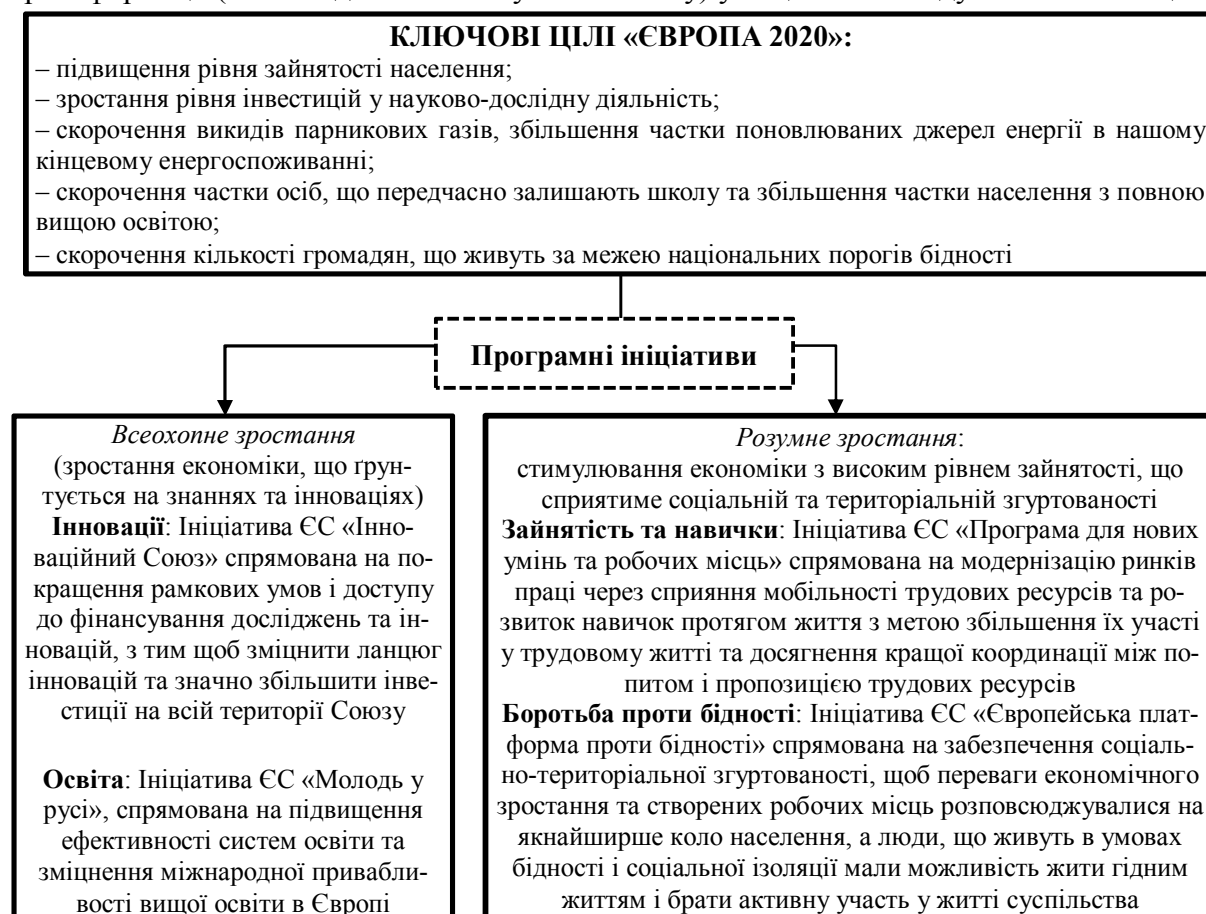

Рис. 2. Ключові цілі та ініціативи Стратегії «Європа 2020», пов'язані з людським розвитком
Джерело: побудовано авторами на основі [14].

Однак вирішення надскладного завдання щодо стратегічного розвитку людського потенціалу національної економічної системи потребує конкретизації та деталізації сукупності суб'єктів, об'єктів, цілей, завдань, принципів та інших елементів, що традиційно включаються до будь-якого механізму державного регулювання. Крім того, слід врахувати його соціальну природу, що визначає двоякий характер управління: внутрішнє (самоуправління) і зовнішнє. Так, до складу такого механізму входять як формальні інститути державної влади, так і групи людей, що володіють свідомістю, соціальною рефлексією. Самоуправління також пов'язано з наявністю у складі механізмів неформальних інститутів, які уособлюють соціальну пам'ять, – культури, моральності, ідеології, релігії [16, с. 153–154]. З цього випливає, що серцевину механізму державного регулювання процесів функціонування людського потенціалу будуть утворювати такі групи елементів: набір формальних та неформальних інститутів суспільства; соціально-економічні, культурні, екологічні умови життєдіяльності суспільства; певні сторони суспільної свідомості – цілі, інтереси, потреби; форми активності (діяльності, поведінки) суспільних груп. Всі вони є тісно взаємопов'язаними і формують систему, здатну породження процесів функціонування людського потенціалу й управління ними (рис. 3).

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

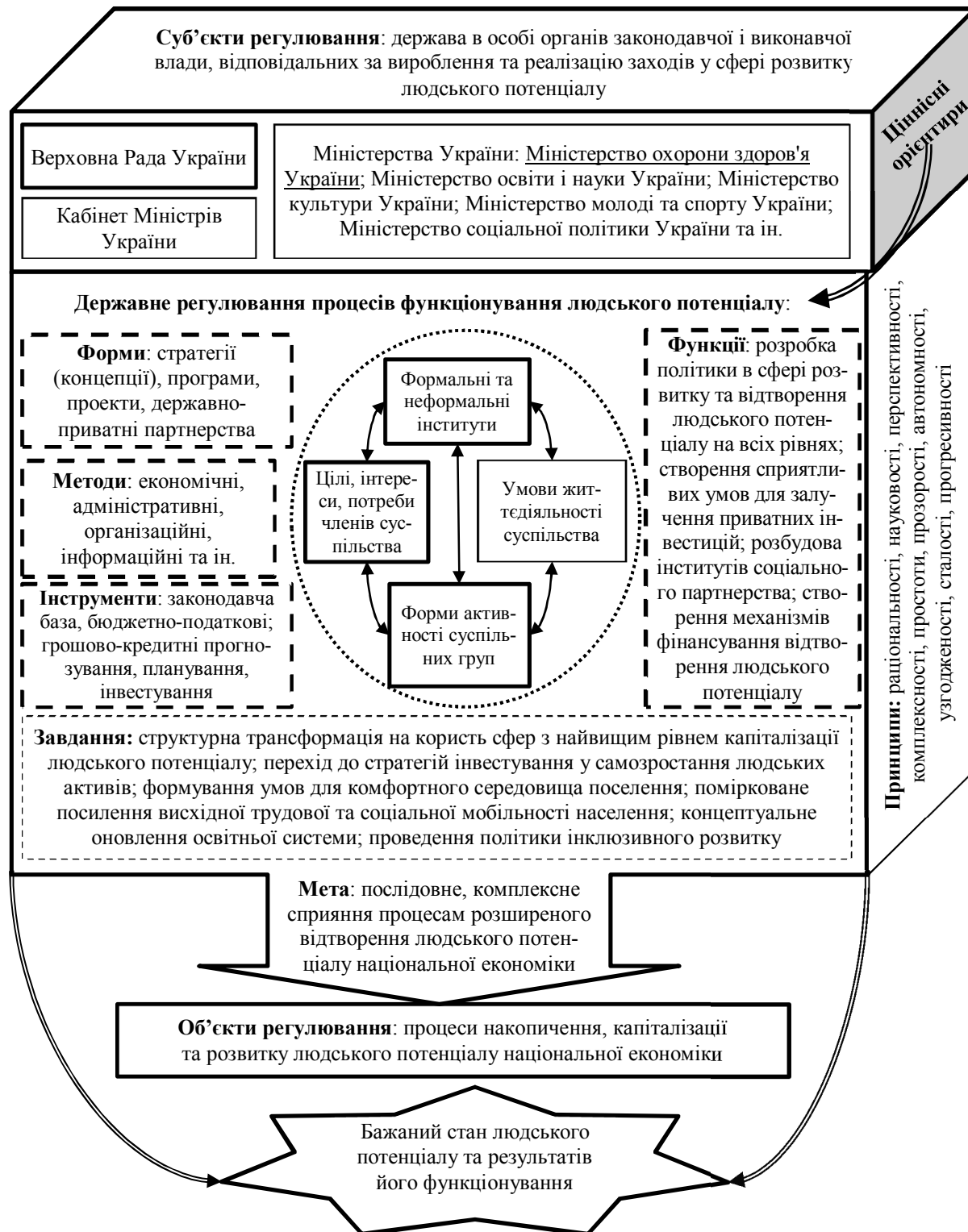

Рис. 3. Механізм державного регулювання процесів функціонування людського потенціалу в національній економіці

Джерело: побудовано авторами.

Вибір методів, форм та інструментів регулювання вказаних елементів повинен відбуватися обережно, зважено та з урахуванням їх відповідності таким ціннісним орієнтирам:

– неподільності. Людський потенціал ефективно функціонує тільки на основі єдності вітальної, соціальної та духовної складових, тому фрагментарний, односторонній розгляд його окремих функціональних компонент є неприпустимим;

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

– первинності вітального потенціалу. Від розвитку людської енергії (здоров'я, фізичні, розумові і захисні сили організму, репродукція), знань (освіта, досвід, навички, таланти, компетенції), грошових ресурсів (дохід, добробут, заощадження, інвестиції), вільного часу в цілому залежить розвиток людини.

Одним з інтеграційних показників ефективності державного впливу на систему відтворення людського потенціалу є коефіцієнт вітальності країни, який вводиться для визнання людського життя вищим мірилом успішності державного управління [17, с. 39];

– рівнозначності детермінант, що формують і розвивають людський потенціал. Оскільки людська особистість є цілісною, кожна з якостей людського потенціалу здатна тією чи іншою мірою впливати на інші, доповнювати їх, і значить – не може бути «першочергових» і «другорядних» якостей [18, с. 2].

– динамічності. Людський потенціал схильний до зміни не тільки за рахунок наявних властивостей, факторів, елементів, але і за рахунок додавання нових. Як нами було доведено в результаті дослідження, людський потенціал не є статичним фактором. Традиційно в наукових працях розглядається його позитивна динаміка: накопичення, зростання (самозростання), відтворення, але негативній динаміці практично не приділяється уваги. Як слушно зауважує А.Ф. Лисков, «негативна динаміка величини людського капіталу може впливати на індивіда, виробничий процес, економіку в цілому» [18, с. 2–3], що потрібно враховувати під час проведення відповідного оцінювання;

– самоуправління. Динамічний характер людського капіталу слід розглядати через його властивості до самовідновлення, саморозвитку, саморегулювання. Крім того, для виробництва деяких благ іноді не потрібні ніякі інші ресурси і фактори крім самої людини, його здібностей, інтелекту, досвіду. Це означає, що людина сама створює багато необхідних ресурсів, застосовує їх з погляду раціональності, проводить «інвентаризацію» якостей свого людського потенціалу та управляє ним на власний розсуд [2, с. 5986];

– мультиплікативності. Функціонування людського потенціалу виражається у створенні не тільки індивідуальних вигід від свого розвитку, а й громадських вигід і позитивних ефектів, які у декілька раз перевищують початкові вкладення [2, с. 5987];

– багаторівневості. Концепція розвитку людського потенціалу об'єднує проблеми людини на світовому, макро-, мезо- та мікрорівнях. Врахування взаємозв'язків між ними створює можливості для забезпечення просування до інноваційної, соціально орієнтованої економіки. Але якщо кожен з цих рівнів буде розглядатися окремо і не буде зв'язку між ними, тоді буде упущена можливість ефективного розвитку країни в напрямку нової економіки. Завданням держави при цьому є організація зв'язків між цими елементами [19, с. 131];

– збалансування інтересів і мотивацій різних суб'єктів в економіці, заснованій на знаннях (окремої людини, соціуму, держави, бізнесу). За своїм соціальним складом людський потенціал неоднорідний, і чим він складніший, тим більше виникає мотиваційних установок у його повсякденному і виробничому функціонуванні. Тому так важливий механізм «ув'язування» складних, суперечливих різноспрямованих інтересів і відносин між суб'єктами (працівником і роботодавцем, державою і працівником, державою і громадянином, приватним бізнесом і суспільством і т. ін.). Цілеспрямований і систематичний вплив на мотиваційну структуру цих суб'єктів є необхідною умовою розвитку людського потенціалу [2, с. 5987].

Суб'єктами державного регулювання процесів функціонування людського потенціалу на рівні національної економіки виступають органи законодавчої і виконавчої влади, відповідальні за вироблення та реалізацію заходів у сфері розвитку людського потенціалу. Їх вплив буде спрямовано на процеси накопичення, капіталізації та регулювання людського потенціалу, що у сукупності формують специфічний об'єкт регулювання.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

До принципів, що характеризують загальні вимоги до формування механізму регулювання процесів функціонування людського потенціалу, можна віднести:

- раціональності – передбачає досягнення найкращого співвідношення мети та засобів її реалізації, тобто забезпечувати кінцевий економічний ефект з мінімально можливими витратами ресурсів;
- науковості – означає орієнтацію на сучасні досягнення науки у сфері людського розвитку та державного регулювання економіки;
- прогресивності – стосується врахування у процесі регулювання кращих світових практик та їх адаптації до національних реалій;
- перспективності – враховує необхідність формування далекоглядного бачення розвитку людського потенціалу, бажано за декількома альтернативними сценаріями;
- простоти – означає усунення зайвих елементів управління, виключення дублювання функцій без шкоди досягненню основної мети;
- комплексності – враховує усі фактори, що впливають на відтворення людського потенціалу;
- прозорості – система державного регулювання процесів функціонування людського потенціалу має будуватися на єдиних концептуальних засадах, відкритих та зрозумілих для усіх зацікавлених сторін;
- автономності – передбачає, що всі суб'єкти державного регулювання мають оптимальний рівень незалежності у прийнятті рішень;
- узгодженості – означає, що вертикальні та горизонтальні взаємодії між суб'єктами регулювання є максимально скоординованими в межах єдиної концепції;
- сталості – передбачає, що створена державними інститутами й інституціями система регулювання процесів функціонування людського потенціалу здатна до подальшого існування без прямої бюджетної підтримки за рахунок активізації ринкових механізмів фінансування.

Основною метою такого механізму слід вважати послідовне, комплексне сприяння процесам розширеного відтворення людського потенціалу національної економіки.

Головні завдання механізму можна визначити як:

- структурна трансформація економічної системи з переорієнтацією на розвиток сучасних інтелектуально- та наукоємних сфер, високотехнологічних видів діяльності, чий конкурентні переваги забезпечуються за рахунок високої питомої ваги високоякісного людського капіталу;
- поступовий відхід від усталеної системи формування людського потенціалу за рахунок негнучких видатків з держбюджету, що несуттєво впливають на довгостроковий людський розвиток, до нової стратегії інвестицій у самозростання людських активів;
- формування сприятливих соціально-економічних, культурних, екологічних умов для забезпечення комфортного та зручного середовища поселення;
- помірковане посилення висхідної навчальної, трудової та соціальної мобільності населення з одночасним попередженням еміграційного відтоку найкращих носіїв людського потенціалу;
- концептуальне оновлення освітньої системи на засадах усвідомлення широкими верствами суспільства необхідності навчатися впродовж всього життя; поступової адаптації системи освіти до мінливих потреб ринку праці; впровадження елементів випереджаючої освіти у діючу модель з метою реагування на виклики глобального економічного середовища;
- проведення політики інклюзивного розвитку, що дозволяє повернути до процесів ефективного функціонування людського потенціалу осіб, виключених із процесів соціалізації, з усіма наступними вигодами й можливостями.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Українська економіка відчуває нагальну потребу у швидких змінах якості (структури) людського капіталу та визначення форм участі держави у цих процесах. На наш погляд, функції держави в цій сфері повинні зводитися до такого:

- розроблення цілісної, системної, дієвої політики у сфері розвитку та відтворення людського потенціалу на всіх рівнях;
- створення сприятливих умов для залучення у сферу відтворення людського потенціалу приватних інвестицій;
- розбудова інститутів державно-приватного партнерства у сфері відтворення людського потенціалу;
- створення ефективних механізмів фінансування розширеного відтворення людського потенціалу.

Остання функція набуває особливо важливого значення в умовах обмежених фінансових ресурсів та дефіциту бюджетних коштів у економіці трансформаційного типу, до якої відноситься Україна.

Взаємозв'язок механізмів фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу зі стадіями життєвого циклу людини показана на рис. 4.

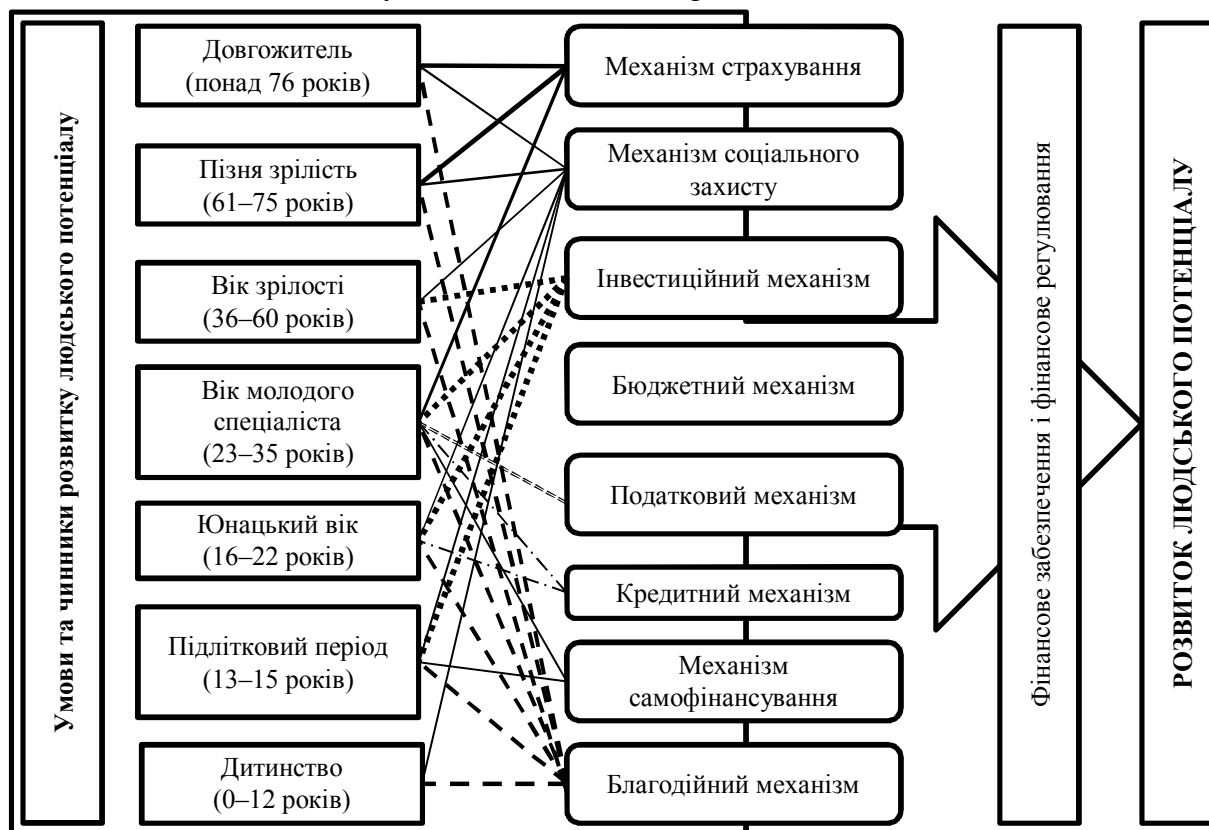

Рис. 4. Взаємозв'язок механізмів фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу зі стадіями життєвого циклу людини

Джерело: [20, с. 102].

Системний підхід до побудови комплексної моделі фінансового механізму розвитку людського потенціалу передбачає фінансове забезпечення і фінансове регулювання, визначення конкретних механізмів фінансування залежно від життєвого циклу розвитку людини для різних вікових груп населення. Кожному періоду циклу відповідають певні механізми фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу. Фінансування розвитку людського потенціалу здійснюється за допомогою бюджетного, податкового (податково-трансфертного), благодійного (бонусно-благодійного і благодійно-внутрішньосімейного), кредитного, страхових та інших фінансових механізмів. Кожен

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

механізм має відповідні інструменти і важелі впливу на розвиток людського потенціалу. Бюджетна політика держави, з одного боку, повинна забезпечувати всебічний розвиток людського потенціалу (усіх його аспектів – здоров'я, благополуччя, фізичного і духовного розвитку, екологічної безпеки та ін.), а з іншого – економічне зростання. В основі такої політики має бути покладена високоефективна, продуктивна праця у сприятливих умовах навколишнього середовища. В цьому випадку більшість населення зможе реалізувати накопичений людський потенціал, принести як доходи, так і соціальний ефект інвесторам – державі, підприємствам, індивіду і всьому суспільству [20].

Висновки і пропозиції. Отже, людський потенціал національної економіки являє собою результат ризикованих диверсифікованих вкладень макроекономічних суб'єктів, чий права на цей актив складно піддаються ідентифікації, концентруючись переважно у безпосередніх носіїв. Зважаючи на специфічну ліквідність та складно прогнозований термін окупності, відтворення людського потенціалу не може повністю підпорядковуватись ринковим регуляторам та потребує створення сприятливих рамкових умов на всіх фазах відтворювального циклу. Тому провідна роль у регулюванні цих процесів практично в усіх розвинених країнах належить державі. Формування дієвої системи управління людським потенціалом потребує виявлення та усвідомлення ситуації, що склалася у вітчизняній соціально-економічній системі, що потребує розроблення відповідних індикаторів, здатних відобразити вплив основних макроекономічних секторів на процеси відтворення людського потенціалу України.

Список використаних джерел

1. *Вереникин А. О.* Человеческий потенциал экономического развития : дис. ... д-ра экон. наук : спец. 08.00.01 / А. О. Вереникин. – М., 2005. – 335 с.
2. *Залозная Г. М.* Управление развитием человеческого капитала в условиях становления в России экономики, основанной на знаниях / Г. М. Залозная, В. П. Моргунов // Управление инновациями: теория и моделирование : труды XII Всерос. совещания по проблемам управления. – М. : ИПУ РАН, 2014. – С. 5984–5995.
3. *Макеев С.* Классовая и образовательная мобильность в Украине [Электронный ресурс] / С. Макеев, С. Оксамитная // Отечественные записки. – 2012. – № 5. – Режим доступа : http://i-soc.com.ua/institute/makeev_2012_5.pdf.
4. *Оксамитная С. Н.* Образовательное неравенство и межгенерационная мобильность в Украине / С. Н. Оксамитная // Science and world. – 2015. – № 5 (21). – Vol. II. – С. 140–143.
5. *Becker G.S.* Human Capital: A Theoretical Analysis / G. S. Becker // The Journal of Political Economy. – 1962. – Vol. 70. – Pp. 9–49.
6. *Закирова Д. И.* Человеческий потенциал как фактор повышения конкурентоспособности Республики Казахстан : дис. ... д-ра философии / Д. И. Закирова. – Алматы, 2012. – 160 с.
7. *Иванов О. И.* Человеческий потенциал (формирование, развитие, использование) / О. И. Иванов. – СПб. : Скифия-принт, 2013. – 336 с.
8. *Шевяков А. Ю.* Институциональная политика и реформирование распределительных отношений / А. Ю. Шевяков // Проблемы формирования государственных политик в России : материалы ежегодной Всероссийской научной конференции (31 мая 2006 г.). – М., 2006. – С. 35–43.
9. *Хабибуллина З. Р.* Трансформация человеческого капитала в условиях развития инновационной экономики : дис. ... канд. экон. наук / З. Р. Хабибуллина. – Казань, 2015. – 171 с.
10. *Мордовин С. К.* Управление развитием человеческого потенциала: теория, методология, инновации : автореф. дис. ... д-ра экон. наук : спец. 08.00.05 / С. К. Мордовин. – СПб., 2004. – 42 с.
11. *Солнцева Г. Б.* Человеческий потенциал: размышления о содержании понятия / Г. Б. Солнцева // Человеческий потенциал: опыт комплексного подхода / под ред. И. Т. Фролова. – М. : Эдиториал УРСС, 1999. – С. 55–61.
12. *Draft Report on a European Social Model for the future (2005/2248(INI))* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/pr/599/599325/599325en.pdf.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

13. *Режим доступу* : <http://ec.europa.eu/eurostat>.
14. *Europe 2020: A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf>.
15. Акоюн А. С. Эргономическая модель человека и человеческий капитал / А. С. Акоюн, В. В. Бушуев, В. С. Голубев // *Общественные науки и современность*. – 2002. – № 6. – С. 98–106.
16. Экономическая социология : учеб. пособие / В. Е. Пилипенко, Э. А. Гансова, В. С. Казаков и др. – К. : МАУП, 2002. – 296 с.
17. *Государственная политика вывода из демографического кризиса* / под общ. ред. С.С. Сулакшина. – М. : Экономика, 2007. – 887 с.
18. Лысков А. Ф. Человеческий капитал: понятие и взаимосвязь с другими категориями / А. Ф. Лысков // *Менеджмент в России и за рубежом*. – 2004. – № 6. – С. 2–4.
19. Герендаши П. Человеческий капитал как конкурентное преимущество на международных рынках / П. Герендаши // *Социально-экономическое развитие России: новые рубежи* : Международная конференция. – М., 2008. – С. 129–131.
- 20 Качула С. В. Финансирование развития человеческого потенциала в разные периоды жизненного цикла человека / С. В. Качула, В. Я. Олийнык // *Економіка в умовах глобалізації: проблеми, тенденції, перспективи* : I Міжнародна наук.-практ. інтернет-конференція (25 лютого – 1 березня 2013 р.; Дніпропетровськ – Жешув). – Дніпропетровськ : НГУ, 2013. – С. 99–104.
21. Дерій Ж. В. Механізм державного регулювання системи відтворення людського потенціалу / Ж. В. Дерій // *Інноваційна економіка*. – 2012. – № 3 (29). – С. 279–285.
22. Дерій Ж. В. Капіталізація людського потенціалу: теорія, методологія, практика : монографія / Ж. В. Дерій. – Чернігів: Черніг. нац. технол. ун-т, 2013. – 300 с.

References

1. Verenykyn, A.O. (2005). *Chelovecheskii potentsial ekonomicheskogo razvitiia* [Human potential for economic development]. *Doctor's thesis*. Moscow: MSU (in Russian).
2. Zaloznaia, G.M., Morhunov, V.P. (2014). *Upravlenie razvitiem chelovecheskogo kapitala v usloviiah stanovleniia v Rossii ekonomiki, osnovannoi na znaniiah* [Managing the development of human capital in the conditions of formation in the Russian economy based on knowledge] *Proceedings of the Trudy XII Vseros. soveshaniya po problemam upravleniya Upravlenie innovatsiyami: teoriya i modelirovanie – Innovation Management: Theory and Simulation: Proceedings of XII All-Russia. Management issues meeting*. Moscow: ICS RAS, pp. 5984–5995 (in Russian).
3. Makeev, S., Oksamitnaia S. (2012). *Klassovaia i obrazovatelnaia mobilnost v Ukraine* [The class and educational mobility in Ukraine]. *Otechestvennye zapiski – Domestic notes*, no. 5. Retrieved from http://i-oc.com.ua/institute/makeev_2012_5.pdf.
4. Oksamitnaia, S.N. (2015). *Obrazovatelnoe neravenstvo i mezhheneratsionnaia mobilnost v Ukraine* [Educational inequality and inter-generational mobility in Ukraine]. *Science and world*, vol. II, no. 5 (21), pp. 140–143 (in Ukrainian).
5. Becker, G.S. (1962). *Human Capital: A Theoretical Analysis* *The Journal of Political Economy*, vol. 70, pp. 9–49.
6. Zakirova, D.Y. (2012). *Chelovecheskii potentsial kak faktor povsheniia konkurentosposobnosti Respubliki Kazakhstan* [Human potential as a factor in improving the competitiveness of the Republic of Kazakhstan]. *Candidate's thesis*. Almaty (in Russian).
7. Ivanov, O.I. (2013). *Chelovecheskii potentsial (formirovanie, razvitie, ispolzovanie)* [Human Potential: formation, development, usage]. Saint Petersburg: Skifia-print (in Russian).
8. Sheviakov, A.Yu. (2006). *Institutsionalnaia politika i reformirovanie raspredelitelnykh otnoshenii* [Institutional policies and reforming distribution relations] *Proceedings of the Problemy formirovaniia gosudarstvennykh politik v Rossii – Problems of formation of state policy in Russia* (Russia, Moscow, May 31, 2006). Moscow, pp. 35–43 (in Russian).
9. Khabibullina, Z.R. (2015). *Transformatsiia chelovecheskogo kapitala v usloviakh razvitiia innovatsionnoi ekonomiki* [The transformation of the human capital in the conditions of development of innovative economy]. *Candidate's thesis*. Kazan (in Tatarstan).

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

10. Mordovin, S.K. (2004) Upravlenie razvitiem chelovecheskogo potentsiala: teoriia, metodologiya, innovatsii [Managing the development of human potential: the theory, methodology, innovation]. *Extended abstract of candidate's thesis*. SPb: SPbSUGEF (in Russian).

11. Solntseva, H.B. (1999). Chelovecheskii potentsial: razmyshleniia o sodержanii poniatiia [Human potential: reflections on the content of the concept]. *Chelovecheskii potentsial: opyt kompleksnogo podkhoda – The human potential: the experience of an integrated approach*. Moscow: Эдиторьял URSS, pp. 55–61 (in Russian).

12. Draft Report on a European Social Model for the future (2005/2248(INI). Retrieved from http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/pr/599/599325/599325en.pdf

13. Sayt Evrosoyuza [Site EU]. Retrieved from <http://ec.europa.eu/eurostat>.

14. Europe 2020: A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth. Retrieved from <http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf>.

15. Akopian, A.S. (2002). Ergonomicheskaiia model cheloveka y chelovecheskii kapital [Ergonomic model of human and human capital]. *Obshchestvennye nauki i sovremennost – Social Sciences and Modernity*, no. 6, pp. 98–106 (in Russian).

16. Pilipenko, V.E., Gansova, E.A., Kazakov, V.S. et al. (2002). *Ekonomicheskaiia sotsiologiia [Economic sociology]*. Kiev: MAUP (in Russian).

17. Sulakshin, S.S. (ed.) (2007). *Gosudarstvennaia politika vyvoda iz demograficheskogo krizisa [Public policy output of the demographic crisis]*. Moscow: Ekonomika (in Russian).

18. Lyskov, A.F. (2004). Chelovecheskii kapital: poniatie i vzaimosviaz s drugimi kategoriiami [Human capital: the concept and the relationship with other categories]. *Menedzhment v Rossii i za rubezhom – Management in Russia and abroad*, no. 6, pp. 2–4 (in Russian).

19. Gerendashi, P. (2008). Chelovecheskii kapital kak konkurentnoe preimushchestvo na mezhdunarodnykh rynkakh [Human capital as a competitive advantage in international markets]. Proceedings from *Sotsialno-ekonomicheskoe razvitie Rossii: novye rubezhi – Social and economic development of Russia: New Frontiers*. Moscow, pp. 129–131 (in Russian).

20. Kachula, S.V., Oliynyk, V.Ya. (2013). Finansirovanie razvitiia chelovecheskogo potentsiala v raznye periody zhiznennogo tsikla cheloveka [Funding for human development in different periods of the life cycle]. Proceedings from *Ekonomika v umovakh hlobalizatsii : problemy, tendentsii, perspektyvy: I Mizhnarodna nauk.-prakt. internet-konferentsiia – Ekonomika in the minds globalization: Problems tends, perspective: I International Scientific and Practical Conference* (Ukrainian, Dnipropetrovsk – Zheshuv, February 25 – March 1, 2013). Dnipropetrovsk: NGU, pp. 99–104 (in Ukrainian).

21. Deriy, Z.V. (2012). Mekhanizm derzhavnoho rehuliuвання systemy vidtvorennia liudskoho potentsialu [Mechanism of state regulation of reproduction of human potential]. *Innovatsiyna ekonomika – Innovative Economy*, no 3 (29), pp. 279–285 (in Ukrainian).

22. Deriy, Z.V. (2013). *Kapitalizatsiia liudskoho potentsialu: teoriia, metodolohiia, praktyka [Capitalization of the human potential theory methodology of practice]*. Chernihiv: CNTU (in Ukrainian).

Дерій Жанна Володимирівна – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри теоретичної та прикладної економіки, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Дерей Жанна Владимировна – доктор экономических наук, доцент, заведующая кафедры теоретической и прикладной экономики, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Zhanna Derii – Doctor of Economics, Associate Professor, Head of Department of Theoretical and Applied Economics, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: jannet_d@ukr.net

Скиба Сергій Анатолійович – здобувач кафедри теоретичної та прикладної економіки, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Скиба Сергей Анатольевич – соискатель кафедры теоретической и прикладной экономики, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Skiba Serhii – candidate of Department of Theoretical and Applied Economics, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: lider577@gmail.com